

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

4/2024

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

4/2024

E-ISSN 2181-1466

ISSN 2181-6875

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2024, № 4, aprel

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha, **tarix** fanlari bo'yicha 2023 yil 29 avgustdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Moldova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshatayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Kolliyev Askar Ergashovich, biologiya fanlari doktori, professor

Artikova Hafiza To'ymurodovna, biologiya fanlari doktori, professor

Hayitov Shavkat Ahmadovich, filologiya fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Ixtiyarova Gulnora Akmalovna, kimyo fanlari doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Mirzayev Shavkat Mustaqimovich, texnika fanlari doktori, professor

Samiyev Kamoliddin A'zamovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Esanov Husniddin Qurbonovich, biologiya fanlari doktori, dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, professor

Jumayev Jura, fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent

Klicher Oybek Abdurasulovich, tarix fanlari doktori, dotsent

G'aybulayeva Nafisa Izattulayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ		
Safarov F.S.	O'zbek adabiy tilida ko'plik ma'nosining ifodalanishi va tejamkorlik	4
Akhmedova R.A.	Antropocentric aspect of phraseological units with the component "red"	12
Alieva N.X., Mukhtoraliyeva F.A.	The role of translation in the enrichment of languages: analysis of some neologisms presented in «Steve Jobs» by Walter Isaacson	17
Barnoyeva Z.S.	O'zbek leksikografiyasida boshlang'ich sinf o'quv lug'atlarini tuzishning ahamiyati	22
Barotova N.Sh.	O'zbek kinodiskursida "milliylik" obrazini yaratishning tamoyillari	27
Ganieva O.Kh., Khakimova D.M.	Concept of term definition and its characteristics	32
Kurbonova G.S., Pulatova U.B.	Frazeologik konsepsiyalar talqini	37
Jumayev E.B., Nurullayeva G.X.	O'zbek va nemis tilida shaxs ifodalovchi vositalar	45
Raxmonova Y.X.	Matn tili va tarjima muammolari	50
Ro'ziyev Y.B., Halimova Sh.Sh.	O'zbek va nemis tillarida o'tgan zamonning voqelanishi	55
Turayeva D.M.	Muallif punktuatsiyasining yuzaga kelishi va punktuatsion tizimdagi yangi an'analar	61
Xodjayeva D.I.	Lingvodidaktik terminologiya tadqiqot obyekti sifatida	65
Yaqubova M.M.	Tarjima jarayonida asl matnning semantik va pragmatik jihatlarini saqlash masalalari	70
Ахмеджанова С.Дж.	Сбор и анализ корпусных данных для узбекского и русского языков	76
Жўраева И.А.	Инглиз ва ўзбек антропонимик лугатларида атоқли отларнинг берилиш усуллари	81
Шермухамедова Н.А.	Двуязычный и многоязычный устный корпус	87
Qobilova N.S.	Til tejamkorligi nazariyasining tadqiq qilish tamoyillari	92
Qodirova H.X.	Badiiy diskurs tarjimasida kommunikativ-funksional yondashuv	98
Yuldasheva F.E.	Expression of the modesty maxim in communication	102
Рабиева М.Г.	Эвфемизмларнинг дискурсив турлари ва уларнинг таржима стратегияларини белгилашдаги роли	106
Ataeva G.B.	The power of idioms in business English: communicating with impact	117
Karimova D.H.	Tarjimada variantlilik hodisalarining asosiy belgilari xususida (Aka-uka Grimm ertaklarining o'zbekcha tarjimalari misolida)	122

O'ZBEK VA NEMIS TILIDA SHAXS IFODALOVCHI VOSITALAR

Jumayev Erkin Boltayevich,

Buxoro davlat universiteti katta o'qituvchisi, PhD

Nurullayeva Gulshana Xayrullayevna,

Buxoro davlat universiteti magistranti

jumaev.erkin@inbox.ru

Annotatsiya. Maqolada o'zbek va nemis tilida shaxsni ifodalovchi turli usul va vositalar mavjudligi, ular son kategoriyasi, fe'lining qo'llanilishi va tuslanishida, shuningdek, ot so'z turkumida ham muhim rol o'ynashi to'g'risida fikr yuritiladi. Bundan tashqari ot leksema nutqda ikki grammatik forma shaklini oladi. Mazkur grammatik kategoriyalar ot leksemaga birlamchi shakl sifatida mansub bo'lib, ular ot leksemaning nutqda namoyon bo'lish shakli hisoblanadi. Otlarda uchinchi bir grammatik kategoriya ham mavjud bo'lib, u egalik kategoriyasidir. Yuqoridagi ta'riflarni hisobga olib, shaxsni ifodalovchi grammatik strukturaning asosini aynan ot so'z turkumi tashkil qila oladi desak, muholag'a bo'lmaydi.

Kalit so'zlar: leksema, grammatik forma, tejamkorlik, mikromatn, makromatn, kategorial ma'no, morfema, rod, grammatik miqdor.

СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЛИЧНОСТИ В УЗБЕКСКОМ И НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В статье рассматривается существование различных способов и средств выражения личности в узбекском и немецком языках, которые играют важную роль в разряде числа, употреблении и склонении глагола, а также в группе существительных. Кроме того, именная лексема в речи принимает вид двух грамматических форм. Эти грамматические категории принадлежат именной лексеме как первичной форме и являются формой проявления именной лексемы в речи. Существительные имеют третью грамматическую категорию — притяжательную категорию. Принимая во внимание приведённые определения, не будет преувеличением сказать, что основу грамматической конструкции, представляющей человека, может составить группа существительных.

Ключевые слова: лексема, грамматическая форма, экономия, микротекст, макротекст, категориальное значение, морфема, род, грамматическое количество.

MEANS OF PERSONAL EXPRESSION IN UZBEK AND GERMAN LANGUAGES

Abstract. The article discusses the existence of various methods and means of expressing the person in the Uzbek and German languages, which play an important role in the number category, the use and declension of the verb, as well as in the noun group. In addition, the noun lexeme takes the form of two grammatical forms in speech. These grammatical categories belong to the noun lexeme as the primary form, and they are the form of manifestation of the noun lexeme in speech. Nouns have a third grammatical category, which is the possessive category. Taking into account the above definitions, it is not an exaggeration to say that the basis of the grammatical structure representing a person can be formed by the noun group.

Keywords: lexeme, grammatical form, economy, microtext, macrotext, categorical meaning, morpheme, gender, grammatical quantity.

Kirish. Fan va texnika keng ko'lamda rivojlanib borayotgan bir davrda ilm-fan, jumladan, o'zbek adabiy tilining ham sayqallanib borishiga guvoh bo'lmoqdamiz. Tilshunos olimlarimiz ham zamon talabidan kelib chiqib, soha bo'yicha turli xildagi ilmiy izlanishlarni olib bormoqdalar, ayniqsa, mazkur izlanishlarning chog'ishtirma tilshunoslik yo'nalishida olib borayotganligi o'zbek tili milliy ruhining qayta shakllanib va yuksalishiga asos vazifasini o'tab kelmoqda.

Asosiy qism. O'zbek tilida shaxsni ifodalovchi turli usul va vositalar mavjud bo'lib, ular son kategoriyasi, fe'lining qo'llanilishi va tuslanishida, shuningdek, ot so'z turkumida ham muhim rol o'ynaydi. Ot – mustaqil so'z turkumlaridan biridir. U boshqa so'z turkumlaridan bir necha belgi-xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ot so'zning leksik ma'no tashuvchi qismi ya'ni predmetlik ma'nosini anglatadi. Ot leksema

LINGUISTICS

nutqda ikki grammatik formaning shaklini oladi. Bu grammatik kategoriyalar ot leksemaga birlamchi shakl sifatida mansub bo'lib, ular ot leksemaning nutqda namoyon bo'lish shakli hisoblanadi. Otlarda uchinchi bir grammatik kategoriya ham mavjud bo'lib, u egalik kategoriyasidir. Yuqoridagi ta'riflarni hisobga olib, shaxsni ifodalovchi grammatik strukturaning asosini aynan ot so'z turkumi tashkil qila oladi desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Saida u odamlardan har nima kutish mumkin degan ma'noda jilmayib bosh chayqadi. Arslonbek Qalandarov – "Bo'ston" kolxozining raisi, mashhur raislardan bo'lib, o'tgan hafta kolxozdan rayonga mashina haydab ketayotganida yo'lini to'sgan militsioner bilan janjallashgan, uni urib, yiqitib o'tgan edi. (A.Qahhor "Sinchalak")

Son kategoriyasi ham o'zbek tilida shaxsni ifodalovchi muhim vositalardan bo'lib hisoblanadi. Son egalik kategoriyasi shaklidan ham oldin qo'shilib, grammatik miqdor ma'nosini ifodalovchi tuzilishlar sistemasidir. U ikki: birlik va ko'plik shakllaridan iborat so'z birikmasidir.

Saida telefonga javob beradimi, kelgan – ketgan odamlar bilan muomala qiladimi, qo'lida qog'oz kapalakday uchib, hali u eshikka, hali bu eshikka kirib chiqadimi- boshida xayol arimay qo'ydi: gimnastyorka va etik kiyib dalalarni aylanadi, qayerga borza kolxozchilar o'rab olishadi. (A.Qahhor "Sinchalak" 13-bet).

Mantiqiy miqdor bilan grammatik miqdor oz'aro bir-biridan farq qiladi. Mantiqan atqoli ot bo'lib kelgan so'z yakka predmetni atab turadi: *Ali bobo bundan ko'p yillar muqaddam xotinini so'yib tashlagan, Saida ham shu xolasi To'tinisoning qo'lida o'sgan.* Turdosh ot esa, turning nomi sifatida, o'z-o'zidan, mantiqan bittadan ortiq predmetni nomlay oladi. Shu bilan bir vaqtda turdosh ot yakka predmetni ham anglatib keladi. Masalan: *Dalani aylandim* deganda shaxs birlikda, chunki -m qo'shimchasi orqali fe'l tuslanib kelgan, ot esa ham birlik, ham ko'plikni anglatishi mumkin, *dalalarni aylandim yoki dalani aylandim.*

Ko'rinadiki, atqoli otning yakka predmetni atashi leksemaning semantik xususiyatiga bog'liq, turdosh otning yakka yoki ko'p predmetni anglatishi esa, leksemaning semantik xususiyatidan tashqari, nutq situatsiyasiga, kontekstga bog'liq.

O'zbek tilida son kategoriyasining yagona -lar qo'shimchasi ko'plik shaklini tashkil qiladi. Bu morfemaning ish doirasi ancha kengayib, u hozirgi o'zbek tilida ko'plikni, ko'plikka bog'liq ma'nolarni, shuningdek ko'plik va son kategoriyasidan tashqari chiqadigan ma'nolarni ham ifodalaydi. Aslida -lar affiksi asosida paydo bo'lgan, ammo son kategoriyasi doirasida emas, balki egalik kategoriyasi doirasida shakllangan maxsus hurmat shakli mavjud, bu shaklni aytib o'tilgan ikki grammatik kategoriyadan ajratib olib, alohida mustaqil shakl sifatida talqin qilish lozim. Endi esa -lar atqoli otlarda kelishiga bir nazar solsak. Ular orasida -lar qo'shimchasini oluvchilar ham, -lar qo'shimchasini olmaydiganlar ham mavjud. Masalan tabiatda yagona bo'lgan: Yer, Osmon, Quyosh, Oy kabilar -lar qo'shimchasini olmaydi, chunki ular o'z semantik xususiyati asosida yakka mavjudotni anglatib keladi.

Ba'zan shaxsni ifodalovchi otlarni o'zbek tilida kishi otlari deb ham yuritilishi haqidagi farazlar ham uchrab turadi. Unga ko'ra otlarni kishi otlari va narsa otlari deb guruhlash keng tasnif nuqtasi bo'lib, atqoli otlarni ham, turdosh otlarni ham qamrab oladi. Son jihatidan atqoli otlarda alohida xususiyat borligi sababli kishi atqoli otlari ham o'sha yerda tasvirlanadi. Ular jam va dona kishi otlariga bo'linib, shaxsni bildiradi. Dona kishi otlarning ko'pi konkret yakka sanaluvchi ma'no turiga to'g'ri keladi. Bunday otlarga ota, Kelin, qiz, chol, direktor, singil, opa, xola,....kabi qator misollarni keltirish mumkin. Masalan: *Chol yerga qaraganicha, g'am- g'usaga to'la bir kuyni xirgoyi qilib, Karimaning oldidan o'tib ketdi. (A.Qahhor "Sinchalak" 16-bet)*

Ona tilimizda son bilan ifodalangan shaxsni anglatib keladigan sifatlovchilarga ham duch kelamiz. Bunday holda ular aniqlik miqdoriga urg'u bo'lib keladi.

- O'zlari nima ish qiladilar? - dedi Saida.

- Kolxozda hisobchi...*ikki bola ko'rdik. Bolalarimizning kattasi o'n oltiga qadam qo'ydi.*

O'zbek tilida shaxsga ishora qilib keladigan so'zlar ya'ni otlar qatoriga olmoshlar ham kiradi, asosan kishilik olmoshlarini nazarda tutyapmiz. Kishilik olmoshlari shaxs va son ma'nosini ham bildiradi. Shu o'rinda kishilik olmoshlarini tahlil qilib o'tmoqlikni afzal ko'rdik.

-*men*: I-shaxsni anglatib kelib, quyidagi morfologik vositalar bilan birikadi: -*man*, -*mi*z, -*m*, -*k*, -(a)y va -(a)ylik yordamida yasaladi. Masalan:

- *Hayron bo'lishingizni bilar edim, lekin qo'rqib ketarsiz deb sira o'ylamagan edim*

- *Axir men...qo'limdan kelmaydi.*

- *Qayoqdan bilasiz? Sekretar bo'lib ko'rganmisiz?*

- *Meni Qalandarov pisand qilarmidi?....*

Qalandarovning kuch va talantini kerakli tomonga yo'naltiramiz.

-**sen**: II-shaxsni bildirib, quyidagi morfologik vositalar bilan birikadi: *-san, -sanlar, -siz, -sizlar, -ng, -ngiz, -nglar, -ngizlar, -laring, -laringiz, -(i)sh, -(i)ng, -(i)nglar, -(i)ngiz, -(i)ngizlar*: "Jon uka, rahbarga ro'para qilib erkak qaddimni bukma, qancha jarima olsang, ol", deb cho'ntagini tutibdi.

-**u, biz**: III-shaxsda esa aniq va ma'lum qo'shimchalarni ayta olmaymiz. Mayl va zamon qo'shimchalari ayni paytda shaxs ko'rsatkichi vazifasini bajaradi. Masalan: **-di** qo'shimchasi xabar maylining o'tgan zamon ko'rsatkichi bo'lishidan tashqari III-shaxsni ham ko'rsatadi. **-sin** qo'shimchasi buyruq yoki istak bilan birga III-shaxsni ham ifoda etadi. *Pisand qilmasa, cho'qimaydi, demak, biz boshqa narxga alahsiramadan ishimizni qilavaramiz; partiya tashkilotini jonlantiramiz. Qalandarovning kuch va talantini kerakli tomonga yo'naltiramiz. Sen-u men o'z toshimizga bir botmon bo'lib yuribmiz-da, buning toshi bilan tortilsak, posangiga yaramaymiz.* (A.Qahhor "Sinchalak" 16-bet).

Demak, shaxsni tasdiqlab keladigan kishilik olmoshlaridan tashqari, gapning kesimi qabul qiladigan qo'shimchalardan ham qaysi shaxsga ishora qilayotganini aniqlab olish mumkin. O'zbek tilida gap bo'lishi uchun aynan fe'l so'z turkumi katta rol o'ynaydi.

Keldi. Aytmadimmi, mana shunaga qoginaman-da... Shu o'rinda ona tilimiz – o'zbek tilining tejamkorlik xususiyatiga boy til ekanligini ham eslatib o'tishni joiz deb bildik. Garchi yuqoridagi gaplarda aynan shaxsni ifodalab keladigan so'z berilmagan bo'lsada, kesimlar qabul qilgan qo'shimchalar shaxslarga ishora bo'lib kelyapti.

G'.Zikrillayevning ta'kidlashlaricha hozirgi o'zbek adabiy tilida fe'l turkumida shaxs, son va hurmat ma'nolari bir xil shakl tizimi bilan ifodalanadi. Bunda shaxs yetakchi va asosiy hisoblanadi. An'anaviy tilshunoslikda u barcha tadqiqotda olib qaraladi. Son aksariyat ishda shaxs bilan uzviy bog'langan deb chiziqcha qo'yib (shaxs-son tarzida) yoziladi. Hurmat kategorial ma'no deb qaralmaganidan shakllari izchil o'rganilmagan. Holbuki eng kichik shakl (fe'lning o'zagi) da uchala kategorial ma'no mayl va zamon bilan birgalikda o'z ifodasini topadi. Bunday holda tejamkorlik yuqori darajada zarur bo'ladi. Ayrim yasama shaklda ham beshala kategoriya bitta qo'shimcha (masalan *-di*) orqali ifodalanadi. Uchala kategorial ma'noni birgalikda ifodalaydigan qo'shimcha tizimi ham mavjud.

Shaxs ma'nosi mazkur shakllarning barchasida belgilangan bo'lib, predikativlikni (kesimlilik) shakllantirishda zarur unsuri sifatida ishtirok etadi. Shaxs fe'l o'zining lug'aviy ma'nosiga ko'ra inson va boshqa jonli, jonsiz mavjudotni anglatadi. Bu uning *lizoniy* xususiyatidir. Nutqiy amal (nutq akti) yoki kommunikatsiya jarayonida fe'lning mazkur shakllari *so'zlovchi, tinglovchi* va *o'zga* vazifasini bajaradi. Bular grammatikada I, II, III shaxs deb yuritiladi. Fe'l shakllarining morfologik tasnifi shu asosda amalga oshiriladi. Mayl va zamon kategoriyasida ham bu tasnif inobatga olinadi (II-shaxsdagi buyruq mayli shakli kabi).

Nemis tilida shaxs boshqa tillarda bo'lgani kabi olmoshlar bilan ham ifodalaniladi. Nemis tilidagi olmoshlar ob'yektni yoki shaxsni ko'rsatadigan va ularni aytmasdan almashtira oladigan nutq qismidir.

„**Du, ihr, Sie**“ kishilik olmoshlari nutq qaratilgan shaxsni anglatadi. Du kishilik olmoshi senlab gapirish uchun ishlatiladi. U bilan oila a'zolari, qarindoshlar, do'st- birodarlar, tanish- bilishlar, bir korxona yoki tashkilotga xizmat qiluvchilar, shuningdek bolalar bir- birlariga murojaat qilishadi.

„**Ihr**“ olmoshi nutq qaratilgan II-shaxs ko'plikni anglatadi. III shaxs ko'plik olmoshi „**Sie**“ birlik va ko'plikda hurmat shakli sifatida ham qo'llaniladi. Bunday paytda u bosh harf bilan yoziladi, biz quyida misollar yordamida ko'rsatib o'tishni joiz deb bildik.

Tränen, die ich kaum beherrschen kann, drängen sich in meine Augen....Im Vorfrühling trier er immer schöne Blüten, aber nie hatte er Nüsse getragen. (O'tkir Hoshimov „Kein Himmel auf Erde (Dunyoning ishlari)“).

Fikrimizga batafsilroq e'tobor qaratish maqsadida nemis tilida kishilik olmoshlarining har biriga alohida urg'u berib o'tmoqchimiz.

„**Ich**“ (men) – shaxsiy olmosh bo'lib, 1-shaxs, o'z shaxsi uchun ishlatiladi ya'ni o'zini belgilash uchun: siz va men, ikkalamiz ham buni birgalikda qila olamiz. Men charchadim, men kambag'alman

Ich antwortete mechanisch....ich antwortete und dachte bei mir. (O'Hoschimov „Kein Himmel“ S.11.)

„**Du**“ (sen) – shaxsiy olmosh bo'lib, 2- shaxsga nisbatan quyidagi hollarda ishlatiladi 1. Tanish shaxsga salom yo'llashda (masalan bolalarga, do'stga yoki biron bir qarindoshga, hamkasblarga chunki Sen deb murojaat qilish o'zaro yaqinlikni anglatadi):

Möchtest du ins Kino gehen? sen ham kinoga borishni xohlaysanmi?

2. hayvonlar yoki narsa – predmetga qaratilgan murojaatda: Sendek ishlamaydigan moshinaning kimga ham keragi bor

LINGUISTICS

3. muloqot jarayonida shaxssiz olmosh sifatida ishlatiladi: og'zaki imtihonlar juda qiyin – deyarli u haqida hech nima deya olmaysan kishi.

4. Nemis tilida xat yozishda ba'zan sen, senga, sening yozuvlari bosh harf bilan yoziladi, bu esa hurmat ma'nosini bildirib keladi: men Sen bilan yozishganimdan xursandman, Senga oilamni tanishtirsam degandim.

“Er”(u-mujskoy rod)- 3-shaxsga ishora qilib, bir necha holatlarda ishlatiladi. 1. shaxsning kimligini yoki nima bilan mashg'ulligini aniqlab beradi: U ishchi, u esa o'qituvchi, u iqtisodchi...

2. shaxsning qayerlik ekanligini yoki qaysi gruppaga tegishli ekaniga ishora qilinganda: U Buxorolik, u Berlinlik,

3. tirik mavjudotlarni yoki narsalarni muhim xususiyatga ko'ra hatto raqam o'lchamiga ko'ra : tuyuqli hayvonlar, to'rt oyoqlilar, ..

“Es”(u-sredniy rod)- 3-shaxsni bildirib, 1. ot o'rnida kishi yoki narsani nomlash uchun (grammatik jihatdan sredniy rodga tegishli bo'lsa):

Das Baby weint, nimm es doch auf dem Arm! Wo ist mein Kaninchen? Hast du es gesehen? Das ist ein grosses Problem, es wird nicht leicht zu lösen sein.

2. ot fe'lga ergashganda sein yordamchi fe'li bilan er yoki sie o'rnida:

Ich glaube, ich kenne den Mann da- ja, es (yoki er) ist mein Onkel. Da kommt jemand- es ist Herr Meyer

3. jumlaning mazmuniga e'tibor qaratish uchun ishlatiladi:

Er hat sein versprechen nicht gehalten.- Ich habe es leider auch nicht anders erwartet.

Die anderen waren alle erkältet- nur Martin war es nicht.

4. *Es* shaxssiz olmosh sifatida ishlatiladi:

Es klingelt. Mach doch das Fenster zu- es zieht. Es kommt auf das Wetter an. Es geht um Ihre

Bewerbung.

5. Ob-havoni ifodalaydigan fe'llar bilan birgalikda ishlatiladi:

Es regnet/ es schneit/ es donnert/ es blitzt/ es dämmert.

6. Majhul gaplarda otsiz konstruksiyalarda uchratishimiz mumkin:

Es wurde viel gelacht.

7. o'zaro gaplar ichida ergash gapning o'rinbosari sifatida ham kela oladi:

Mir fällt es schwer, nein zu sagen. Yoki Ich kann es nicht verantworten, dass du hier allein bleibst.

8. vaqtini anglatib kelgan gaplarda quyidagicha ko'rinishga ega bo'ladi: Es ist ein Uhr.

Es ist schon Nacht.

“Sie” (u-jenskiy rod)- ham 3-shaxsga ishora qilib, sie ham turli ma'nolarda kelishi mumkin. 1. 3-shaxs birlik olmoshi bo'lib, jenskiy rodga tegishli bo'lgan ot o'mida ishlatiladi:

“Hast du Gabi gesehen?”- “Ja, sie ist im Garten”. Pass auf, da ist eine Schlange, sie kann dich beissen. “Wo ist die Torte?”, - “Wir haben sie gegessen”.

2. Bir necha shaxsni ko'rsatish uchun yoki otlar o'rniga keladi:

Meine Eltern sind da. Sie sind vor einer Stunde gekommen.

3. Hurmat formasi sifatida qo'llaniladi va bunday hollarda bosh harf bilan yoziladi:

-Guten Tag, Frau Beier, kommen Sie herein. Möchten Sie etwas zu trinken? Meine Damen und Herren, darf ich Sie ins Nebenzimmer bitten?

“Wir”(bizlar)- ham ko'p ma'nolidir. 1. 1-shaxs ko'plikda, ikki yoki undan ortiq insonga murojaat qilinganda:

Wir gehen heute Abend ins Kino, weil wir freie Zeit haben.

2. ba'zi hollarda muallif yoki ma'ruzachi 1-shaxsda gapirmagan holatlarda foydalanishi mumkin: *Im nächsten Abschnitt gehen wir auf dieses Problem noch näher ein.*

3. Ko'pincha kattalar bolaga murojaat qilganlarida yoki shifokorlar mijozlar bilan gaplashganlarida wir dan foydalanadilar:

O, liebes Kind, wie haben wir heute Nacht geschlafen?

“Ihr”(sizlar) 2-shaxs ko'plikda qo'llaniladi:

Kommt ihr mit zum Baden?

Xulosa. Muxtasar qilib aytadigan bo'lsak shaxs, son va hurmat shakllari aniqrog'i qo'shimchalarining morfologik xususiyatini turli nuqtayi nazardan o'rganish mumkin. Jumladan, ularning so'z tarkibida boshqa morfemalarga nisbatan qo'llanadigan o'rmini aniqlash, ya'ni distributiv tahlil qilish yoki tuslanishli shakllarni hosil qilishdagi o'ziga xosliklari jihatidan olib qarash mumkin. Bundan tashqari mazkur shakllarning tuzilishi, tarkibi, shaxs, son va hurmat qo'shimchasiga ajralish- ajralmasligi nuqtayi

LINGUISTICS

nazardan ham o'rgansa bo'ladi. Nemis tilshunosligi ham o'zbek tilshunosligidan farqli o'laroq gap tuzilish strukturasi jihatdan anchagina noo'xshashliklarni uchratishimiz mumkin. Ikkala tilda ham shaxsni olmoshlar orqali ifodalay olishimiz bilan, ulardagi farqlarni ham misollar yordamida tushuntirishga harakat qildik. Ushbu maqolada biz o'zbek va nemis tillarida shaxsga ishora qiladigan vositalarga nazar tashladik, xolos.

ADABIYOTLAR:

1. Turzumov A.X., Turzumov Z.Z., Tojixojayev M.M.: *Lingvistika (nemis tili) magistratura mutaxassisligiga kiruvchilar uchun mutaxassislik fanlaridan DASTUR*, Namangan-2021
2. Qahhor A. „Sinchalak“, Toshkent „Global Books“ 2021
3. Professor Dr. Dieter Götz, Professor Dr. Günther Haensch, Professor DR. Hans Wellmann . *Langenscheidt Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache. 2008- Langenscheidt KG, Berlin und München*
4. Astanov O., „Kein Himmel auf Erden“(O'.Hoshimov „Dunyoning ishlari“ trjimasini) 5. Sh. O. Kuvanova „Nemis tili grammatikasi dan universal qo'llanma“, Toshkent „Akademnashr“- 2013
6. Karimov Sh.. *Nemis adabiyoti tarixi. Toshkent-2010*
7. Saidov S.: *Deutsche Grammatik in Übungen. „O'zbekiston“ Toshkent-2003*
8. <http://www.ziyou.net>. Ziyonet – O'zbekiston internet tarmog'i
9. Hoshimov O'. „Dunyoning ishlari“, Toshkent-2023
10. O'zbek tili grammatikasi, I tom, Morfologiya, „Toshkent- 1975“
11. <http://www.google.de>
12. <http://www.librarybooks.net>
13. www.google.de
14. www.lehrer-online.de
15. www.fachdidaktik-iencke.de
16. www.paperball.de